

คิดถึงยาย

ยายพรวนดินไปก็มองเข้าสู่ศูนย์กลาง
 กายไป เข้าไปกลางพระธรรมกาย ระลึก
 ชาติไปดูว่า พระพุทธเจ้าในอดีตแต่ละ
 พระองค์ที่ผ่านมา ท่านสร้างบารมีของท่าน
 อย่างไร แล้วยายก็เอากการสร้างบารมีของ
 ยายเข้าไปเทียบดูว่า เรายังมีข้อบกพร่อง
 ยังมีความทุ่มเตในการปฏิบัติธรรมที่ห่าง
 จากพระพุทธเจ้าอย่างไรบ้าง ยังย่อหย่อน
 อีกมากน้อยแค่ไหน จะได้ปรับปรุงตัวให้
 เข้มงวดยิ่งๆ ขึ้นไป

คิดถึงยาย

ทุกๆ วัน เวลาประมาณ ๕-๖ โมงเย็น พระเดชพระคุณหลวงพ่อตัตต-ชีโว(พระภิกษุวาปีวชิรคุณ) มักออกไปเดินสำรวจตรวจวัด โดยมีหลวงพี่รูปสองรูปเดินตามหลัง ติดตามด้วยอุบาสกอีกคนหนึ่ง และอาจได้ผู้ตามขบวนเพิ่มขึ้นในระหว่างทาง หลายรูปหลายคนในขบวนนั้นมักจะพกสมุดบันทึกและปากกาติดตัวอยู่เสมอ แรกๆ ที่ท่านเปิดโอกาสให้พวกเราในอาศรมบันทึกติดตามไปด้วย ท่านมักจะใช้วิธีชักชวนให้ออกเดินตรวจวัดด้วยกัน โดยพูดเปรยๆ ให้พวกเราที่เป็นเด็กวัดและพระเลขาที่นั่งทำงานในอาศรมบันทึก ซึ่งเป็นสำนักงานวิชาการของท่านได้ยินว่า

“ลูกเอ๊ย นั่งหลังชดหลังแข็งกันมาทั้งวันแล้ว ออกไปเดินยืดเส้นยืดสายกันบ้างเถอะ”

ส่วนใครจะไปด้วยหรือไม่ท่านไม่เจาะจง แต่เรื่องที่ต้องมองตามตกลงกันเอง คือ ใครจะอยู่เฝ้าสำนักงานอาศรมบันทึก ...?

เวลาเดินตรวจวัดพระเดชพระคุณหลวงพ่อก็ไม่ค่อยคุยกับผู้ติดตาม แต่ยิ้มแย้มแจ่มใสทักทายกับผู้ที่ท่านพบปะระหว่างทางทุกคน ถ้าไม่พบใคร ท่านจะเดินเงิบๆ ดูนั่นดูนี่ ซึ่งให้เราเราเก็บขยะบ้าง ท่านเก็บเองบ้าง พบสิ่งใดชำรุดเสียหายจะต้องซ่อม ต้องเปลี่ยน ท่านจะสั่งให้จดบันทึกไว้เพื่อแจ้งให้ผู้รับผิดชอบมาจัดการโดยด่วน ในระหว่างที่เดินกันเงิบๆ อยู่ นั่นเข้าใจเอาเองว่า คงมีบางเรื่องที่ท่านมองเห็นแล้วนำมาตรึงระลึกถึงหลักธรรม หรือคำสอนของครูบาอาจารย์ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้นๆ ที่ควรจะต้องนำมาตักเตือน สั่งสอนพระภิกษุสามเณรลูกศิษย์ลูกหาอยู่ไม่น้อย

เพราะผลที่เกิดขึ้นหลังเดินตรวจวัด คือ ถึงเวลาประชุม ๓ อาศรม ที่ไร (๓ อาศรมประกอบด้วย อาศรมบรรพชิต อาศรมอุบาสก อาศรมอุบาสิกา) พวกเราไม่เคยพลาดที่จะได้ฟังเรื่องราวที่น่าประทับใจ เกี่ยวกับคำสอนคุณยายอาจารย์ (มหารัตนอุบาสิกาจันทร์ ขนนกยูง) เรื่องคำสอนของพระเดชพระคุณหลวงปู่วัดปากน้ำภาษีเจริญ (พระมงคลเทพมุนี : สด จันทสโร) รวมทั้งเรื่องราวที่เป็นเบื้องหลังความสำเร็จของการสร้างวัดพระธรรมกาย ที่ล้วนเกี่ยวข้องกับสิ่งที่พระเดชพระคุณหลวงพ่อบพบเห็นตลอดทางที่เดินตรวจวัด บางเรื่องสำคัญถึงขั้นที่พระเดชพระคุณต้องเอาขึ้นธรรมาสันเทศน์ให้ญาติโยมฟังที่สภาธรรมกาย ในวันอาทิตย์ ที่เดียว

น่าอัศจรรย์ใจที่บางเรื่องท่านสามารถชี้แจงคิดมุมมองได้ลึกซึ้ง ยืดยาวถึงขั้นที่ **พระเดชพระคุณพระราชภาวนาวิสุทธิ (หลวงพ่อรัญมชโย)** นำมาพูดเย้าเล่นก่อนอาราธนาพระเดชพระคุณหลวงพ่อดัตตชีโวขึ้นเทศน์ว่าเป็นที่สมนัย เพราะวันนี้ลมพัดแรง (เทศน์ติดลม)...

แต่ถ้าเป็นเรื่องสำคัญมากๆ หากไม่รีบสั่งให้แก้ไขจะเกิดความเสียหายแก่ภาพลักษณ์ของวัด รวมไปถึงภาพรวมของพระพุทธศาสนา ท่านจะเรียกประชุมเจ้าหน้าที่ในแผนกที่เกี่ยวข้อง หรือฝ่ายที่เป็นต้นเหตุของ

เรื่องในคืนวันนั้นทันที อย่างช้าที่สุดคือตอนเช้าของวันรุ่งขึ้น เพื่อให้ผู้รับผิดชอบรับรู้แล้วรีบนำไปแก้ไขโดยด่วน แต่ก่อนที่จะรู้จุดที่ต้องแก้ไข ท่านมักจะชักเรื่องในอดีตสมัยพุทธกาลบ้าง สมัยพระเดชพระคุณหลวงปู่วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ (สด จันทสโร) ปกครองวัดปากน้ำบ้าง เรื่องที่คุณยายเคยสอนบ้าง ว่าถ้าเรื่องอย่างนั้นๆ เกิดขึ้นแล้ว พระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือครูบาอาจารย์ท่านแก้ไขกันอย่างไร หรือสอนว่าอย่างไร

พวกผู้ใกล้ชิดเหตุการณ์ตอนตามขบวนก็ฟังเพลินไป พวกที่รักในการเขียนก็เอาไปเขียนเป็นตำรับตำรา พวกที่ถูกเรียกมาอบรมก็นั่งฟังตาแป๋ว ไม่รู้สึกเสียหน้าอับอายแต่อย่างใด กลับรับนำหลักการหรือวิธีการที่พระเดชพระคุณหลวงปู่แนะนำ ไปแก้ไขปัญหาและปรับปรุงตนเอง พร้อมทั้งนำไปตักเตือนคนรุ่นใหม่ อาสาสมัครใหม่ ในลักษณะประชุมแผนกบ้าง บอกต่อๆ กันไปบ้าง เพื่อให้ทุกคนสามารถสร้างบุญสร้างบารมีกันได้อย่างเต็มที่ไม่ว่าตักตบกบพร่อง

เรื่องราวของคุณยายอาจารย์ที่บันทึกไว้เป็นตอนๆ ที่ใครก็ตามได้อ่านพบในหนังสือเล่มนี้ ทั้งหมดเป็นเรื่องราวที่พวกเราคณะผู้ติดตาม ไปเก็บตักมาบันทึก ตอนที่เดินตามหลังพระเดชพระคุณหลวงปู่ทอดชีโวบ้าง กราบเรียนถามท่านโดยตรงบ้าง ฟังจากที่พระเดชพระคุณหลวงปู่-พระราชภาวนาวิสุทธิ (คุณครูไม่ใหญ่) เล่าไว้ในรายการ “โรงเรียนอนุบาลฝันในฝันวิทยา” บ้าง ถามจากผู้ที่เคยอุปัชฌาภักดิ์ใช้ใกล้ชิดคุณยายอาจารย์บ้าง จุดประสงค์เพื่อให้เกิดความปิติยินดีแก่ผู้ที่เคยร่วมบุญบุกเบิกสร้างวัดพระธรรมกาย มาตั้งแต่เริ่มขุดดินก้อนแรก และให้ผู้มาถึงวัดพระธรรมกาย ในภายหลังจนถึงปัจจุบัน ได้ตระหนักถึงคุณค่าและพลานุภาพของคำสอนของคุณยายอาจารย์ มหารัตนอนุบาลิกัจฉ์ ขนนกยง ผู้ให้กำเนิดวัดพระธรรมกาย ว่ามีผลต่อความเจริญเติบโตของวัดพระธรรมกาย และความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาเพียงไร

เรื่องเดินตรวจวัดในเวลาบ่ายคล้อยถึงเย็นย่ำนี้ พระเดชพระคุณ-
หลวงพ่อดัตตชีโวเล่าว่า สมัยคุณยายอาจารย์ยังมีชีวิตอยู่ ท่านก็ใช้เวลา
ตอนเย็นๆ อย่างนี้แหละออกตรวจครวัตรของท่าน (สมัยนั้นครวัตรของวัดใช้
อาคารยามาและส่วนที่ต่อออกมาเป็นเพิงสำหรับหุงข้าวและทำกับข้าวหม้อ
ใหญ่ๆ)

“ตอนเย็นๆ คุณยายอาจารย์ออกตรวจครวัตรทุกวัน ส่วนหลวงพ่อก็
ออกตรวจบริเวณวัดเหมือนกัน บางวันก็พบคุณยายเดินอยู่กับอารีพันธ์ซึ่งเป็น
อุปฐาก บางวันก็พบตอนที่อารีพันธ์ขี่สามล้อพาท่านนั่งไปดูนั่นดูนี่
ภายในวัด ตอนที่ท่านยังแข็งแรงมากๆ พอพวกเราสร้างครวัตร สร้างกุฏิคุณ-
ยายเสร็จแล้ว ก็สร้างโน้นสร้างนี่ที่จำเป็นต้องใช้ต่อไป คุณยายท่านแบ่งเวลา
นั่งสมาธิแล้วไม่ยอมอยู่ในกุฏิ ไม่ใช่แค่ออกมาจัดครวัตรอย่างเดียว พอแดด
ร่มลมตกเวลาประมาณ ๓-๔ โมงเย็น คุณยายยังออกไปชะหญ้าพรวนดิน
ต้นไม้ต้นโน้นต้นนี้ รอบๆ กุฏิของท่าน บางทีทำเลยมาถึงต้นไม้ใกล้ๆ ครวัตร
ถ้าได้พบเห็นท่านทำงานอยู่ หลวงพ่อก็จะแวะเข้าไปทักทาย ถامنนั้นถามนี้
แล้วก็รอฟังคำตอบของท่าน ซึ่งส่วนมากมักจะได้รับคำตอบสั้นๆ แต่ถึงสั้น
ก็เป็นถ้อยคำที่บอกถึงภูมิธรรม ความหนักแน่นในธรรมของท่านชัดแจ้ง
บางคำตอบกลายเป็นคำถามที่หลวงพ่อดำเนินย้อนกลับมาถามตัวเอง ทบทวน
ไปมาแล้วก็ทำให้ต้องรีบเข้ากุฏิไปนั่งสมาธิตัวตั้งที่เดียว”

แม้วันนี้ในทุกตารางนิ้วของบริเวณวัด จะเหลือเพียงรอยเท้าของคุณ-
ยายติดอยู่ในเมโนสำนึกและความทรงจำ พระเดชพระคุณหลวงพ่อดัตตชีโว
ก็ยังออกตรวจวัดเป็นกิจวัตรประจำวัน รับแขกอยู่เพลินๆ พอเหลือียวไปเห็น
เลขนาฬิกาบอกเวลา ๕ โมงเย็น ท่านจะรีบพูดตบตีเรื่องที่กำลังพูดคุยอยู่
กับแขก แล้วชวนพระลูกศิษย์ออกเดินตรวจวัดทันที ผู้เขียนคิดเอาเองด้วย
อารมณ์ที่กำลังคิดถึงคุณยายอาจารย์เต็มแก่ว่า พระเดชพระคุณหลวงพ่อดัตต

ท่านคงอยากออกมาเดินคิดถึงคุณยาย แล้วถามคุณยายว่า

“ยาย พระของยายสร้างวัด สร้างพระ สร้างคน ตามคำสอนของยาย มาได้แค่นี้แล้วนะ ยายจะว่าอย่างไร..สนใจยายหรือยัง ...”

วันนี้พวกเราเดินตามหลังพระเดชพระคุณหลวงพ่อมายังกุฏิหลังเก่าของคุณยายอาจารย์ ซึ่งบัดนี้ยังคงได้รับการดูแลให้สะอาดเอี่ยมเหมือนเดิม พลันคำบอกเล่าของพระเดชพระคุณหลวงพ่อ ที่เคยเล่าให้ฟังถึงความขยันขันแข็งของคุณยาย ก็ผุดขึ้นมากในความคิดคำนึงเป็นฉากๆ

“เมื่อสร้างวัดพระธรรมกายมาได้ประมาณ ๗-๘ ปี วันนั้น เวลาประมาณ ๓-๔ โมงเย็น หลวงพ่อเดินผ่านกุฏิคุณยาย ตอนนั้นคุณยายท่านยังแข็งแรงดีมาก ๆ ท่านมักใช้เวลาในตอนเย็นๆ ของแต่ละวัน สำหรับการปักเส้นยืดสายออกกำลังกายของท่าน ด้วยการพรวนดินตันไม้รอบๆ กุฏิ

วันนั้นท่านกำลังพรวนดินตันไม้อยู่เพลินๆ หลวงพ่อเดินไปยืนข้างหลังห่างจากท่านประมาณ ๓ วา คุณยายท่านก็ไม่ได้รู้ตัวว่าหลวงพ่อกำลังมายืนอยู่ข้างหลัง ท่านพรวนดินตันไม้ต้นนั้นอยู่ประมาณสัก ๔-๕ นาทีแล้วท่านก็เหลียวมาจะหันไปพรวนดินให้ต้นไม้ต้นอื่นอีก ก็พอดีหันมาเจอหลวงพ่อเข้า หลวงพ่อก็ทักโดยถามท่านว่า

“ยาย ... ยายอายุมากแล้ว มาพรวนดินตันไม้ตั้งเยอะอย่างนี้ไม่เหนื่อยหรือ” ท่านตอบยิ้มๆ “ไม่เหนื่อยหรอกท่าน ก็ยายทำไปตริกไปเรื่อยๆ มันก็เลยไม่เหนื่อย”

หลวงพ่อก็ถามยายต่อว่า “ยายตริกเรื่องอะไร ?”

คราวนี้คุณยายตอบยาวหน่อยว่า “ยายพรวนดินไปก็มองเข้าศูนย์กลางกายไป เข้าไปกลางพระธรรมกาย ระลึกชาติไปดูว่า พระพุทธเจ้าในอดีตแต่ละพระองค์ที่ผ่านมา ท่านสร้างบารมีของท่านอย่างไร แล้วยายก็เฝ้าการสร้างบารมีของยายเข้าไปเทียบดูว่า เรายังมีข้อบกพร่อง ยังมี

ความทุ่มเทในการปฏิบัติธรรมที่ห่างจากพระพุทธเจ้าอย่างไรบ้าง ยังย่อหย่อนอีกมากน้อยแค่ไหน จะได้ปรับปรุงตัวให้เข้มงวดยิ่งๆ ขึ้นไป”

คุณยายท่านตอบหลวงพ่อย่างนี้

หลวงพ่ได้ยินแล้วใจมันสะดุ้งวาบ นึกในใจว่า ‘คุณยายของเรา ธาราภาพานนี้ เรียวแรงก็ถดถอยลงมากแล้ว แต่ว่ายังเข้มงวดกวาดขันฝึกตนไม่เลิก พรวันดินไปก็ยิ่งระลึกชาติไปด้วย ตัวเรลสิ ... เวลานั้นตั้งท่าเสีย ดีเชียว แต่ขนาดนั้นตั้งท่าอย่างดียังนั่งหลับบ้างตื่นบ้าง เพราะฉะนั้น เรื่องระลึกชาติจึงยังไม่ต้องไปพูดถึง ผู้ที่ฝึกตัวมาดีแล้วเขาเป็นกันอย่างนี้เอง’ ยิ่งคิดก็ยิ่งเกิดความเคารพรักคุณยายมากขึ้น ถ้าไม่ติดว่าเป็นพระ ไม่ติดด้วยข้อบัญญัติในพระธรรมวินัย หลวงพ่คงเข้าไปกราบทำยายเสียเดี๋ยวนั้น เมื่อติดด้วยวินัยของสงฆ์ว่าทำอย่างนั้นไม่ได้ หลวงพ่ก็ได้แต่นึกกราบนึกเคารพบูชาท่านอยู่ในใจ แล้วก็เลยนึกต่อไปอีกว่า

‘โชคดียิ่งหนอ เราเลือกครูเลือกอาจารย์ไม่ผิด ทั้งครูในปัจจุบันของเรา คือ คุณยายอาจารย์ ทั้งบรมครูของเรา คือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งเป็นต้นของวิชาความรู้ทั้งปวง’ แล้วก็เลยนึกไปถึง พระเดชพระคุณหลวงปู่ วัดปากน้ำ ซึ่งเป็นครูบาอาจารย์ของคุณยายอีกที หลวงปู่ท่านเอาชีวิตเป็นเดิมพัน นั่งสมาธิเข้าไปค้นเอาความรู้เกี่ยวกับวิชาธรรมกายของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งขาดหายไประยะหนึ่ง ให้ย้อนกลับมาปรากฏในโลกนี้อีกครั้ง แล้วนำมาสอน นำมาถ่ายทอดให้ครูบาอาจารย์ของเรา แล้วก็เลยตกทอดมาถึงพวกเราในวันนี้

ตรงนี้หลวงพ่ก็ได้ขอคิดตามไปอีกว่า นักสร้างบารมีที่แท้จริง ต้องพยายามไปย้อนดูว่า วันที่ดีที่สุดของพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ วันที่ทรงทำความดีอย่างที่สุด ดีถึงขนาดทำให้แผ่นดินไหวสะเทือนเลื่อนลั่นนั้น พระองค์ทำอย่างไร เพราะแต่ละพระองค์ก็ว่าจะมาเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ไปค้นเอาธรรมะมาสอนพระองค์เอง มาสอนชาวโลกได้ จะต้องทรงฝึก
พระองค์เองให้ดีที่สุดก่อนซึ่งการที่จะปรับปรุงตัวเองให้ดีที่สุดก็มีอยู่ทางเดียว
คือ จะต้องทำแต่ละวันในระหว่างนั้นให้ดีที่สุดขึ้นมาให้ได้ ไม่อย่างนั้นแล้ว
พระองค์จะเป็นบุคคลที่ดีที่สุดของยุคได้อย่างไร

คราวนี้ก็เลยนึกต่อไปอีกว่า คุณยายอาจารย์ของท่านเดินตาม
รอยพระบาทของสมเด็จพระพ่อ คือพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ระลึกชาติไปรู้ว่า
สมเด็จพระพ่อทรงทำแต่ละวันให้ดีที่สุดอย่างไร แล้วคุณยายก็ดูตัวของท่านเอง
แล้วทำแต่ละวันของท่านให้ดีที่สุด ตรงนี้หลวงพ่อก็นึกแวบเข้ามาในใจอีกว่า
‘ตัวของเราเองก็บวชมาตั้งหลายพรรษาแล้ว ได้ทำทุกวันให้ดีที่สุดแล้วหรือยัง
ก็พบว่าตัวเรายังทำบ้างไม่ทำบ้าง ยังอยู่ในขั้นฝึกตัวระยะต้นๆ ยังกระ-
ปร่องกระแพร่งอยู่อีกมาก...’

“...ตั้งแต่วันนั้นเป็นต้นมา หลวงพ่อก็พยายามที่จะทำทุกวันที่ผ่านมา
ให้ดีที่สุด แต่พอทำไปๆ บางทีก็ล้าๆ ก็เหนื่อยๆ เหมือนกัน แล้วจะทำ
อย่างไรให้หายล้า หายเหนื่อยได้เร็วๆ เราเองก็ยังไม่สามารถระลึกชาติได้
อย่างที่คุณยายท่านทำ จะไประลึกย้อนดูว่าพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ท่าน
ทำอะไรเวลาท่านเหนื่อยท่านล้าในตอนที่ยังบำเพ็ญบารมีเป็นพระโพธิสัตว์
ก็เรายังไปไม่ถึงขนาดนั้น เมื่อระลึกชาติไม่ได้ก็ได้แต่อ่านหนังสือคัมภีร์
โบราณบ้าง ศึกษาพุทธประวัติบ้าง แต่ว่าก็เป็นเรื่องที่ผ่านมาแล้ว เป็นพ้นปี
เป็นหมื่นปี บางเรื่องเวลาผ่านไปแล้วเป็นกับก็มี แต่ละเรื่องแต่ละสถานการณ์
มองแล้วศึกษาแล้วก็ไม่ชัดเข้าไปในใจ เหมือนมองภาพครูบาอาจารย์อย่าง
คุณยาย ที่เคยเห็นตัวเห็นตนกันอยู่ทุกเมื่อเชิ้อวัน หรือภาพของ
พระเดชพระคุณหลวงปู่วัดปากน้ำภาษีเจริญ ซึ่งหลวงพ่อกเคยได้ไปกราบ
ท่านมาตอนที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ ซึ่งภาพเหล่านี้ช่วงนี้ดูจะชัดมากกว่า

เมื่อเป็นอย่างนี้ หลวงพ่อก็เลยหมั่นทบทวนพุทธประวัติ หมั่น

ทบทวนประวัติพระเดชพระคุณหลวงปู่วัดปากน้ำ แล้วก็หันทบทวนภาพ
ที่เคยเห็นคุณยายปฏิบัติเป็นกิจวัตรประจำวัน ได้พยายามเอาภาพเหล่านั้น
มาปะติดปะต่อเป็นต้นแบบ เพื่อทำตามให้ได้ พอพยายามทำอย่างนี้เข้า
กำลังใจก็เพิ่มขึ้นมามากมาย ใจมันขึ้นขึ้น ...”

“ในเมื่อเรายังระลึกชาติไม่ได้เหมือนคุณยาย เราก็กทำในสิ่งที่พอจะ
ทำได้ง่ายๆ อย่างหนึ่ง คือ ระลึกถึงการกระทำความดีในแต่ละวันที่ผ่านมา
นึกเอาแต่ส่วนที่ดี แล้วก็เอามาเปรียบเทียบกับกระทำความดีของคุณยาย
แต่ละวัน ที่เคยได้เห็น ได้รู้ ได้เข้าใจ ซึ่งเมื่อเทียบกันเข้าไปแล้ว แม้จะพบ
ว่าย่างห่างกว่าคุณยายอีกมาก ห่างชนิดเทียบไม่ติดฝุ่น แต่ถึงกระนั้นก็ตาม
พอคิดเทียบกันมากเข้าๆ ตัวของเราเองก็เลยเกิดความรู้สึกว่า จะต้องเตือน
ตัวเองบ่อยๆ รีบเตือนตั้งแต่ตื่นขึ้นมาแต่เช้าเลยทีเดียวนะ “วันนี้เราจะต้อง
ทำให้ดีที่สุดกว่าเมื่อวานนี้ และให้ดีที่สุดกว่าเมื่อวันก่อนที่ผ่านมา ถ้าเวลา
ใดพบว่ามิชอบบกพร่องอะไร ก็เร่งแก้ไขให้เต็มฝีมือทีเดียว จะเดินตามรอย
เท้ายาย เหมือนที่ยายเดินตามรอยเท้าหลวงปู่วัดปากน้ำ เดินตามรอย
พระบาทของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า นั่นทีเดียว...”

เวลาพระเดชพระคุณหลวงปู่เล่าถึงเรื่องอะไรให้ลูกศิษย์หรือใครๆ
ฟัง ไม่เคยเลยสักครั้งที่จะไม่โน้มเอาหลักธรรมมาผูกพันกับเรื่อง แล้ว
วิเคราะห์เจาะลึกให้ผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้งถึงสัจธรรม และเกิดกำลังใจที่จะ
ปฏิบัติธรรมให้ยิ่งๆ ขึ้นไป ท่านสั่งพวกเราเสมอว่า “เวลาพูดธรรมะต้องเอา
หลังอิงต้นโพธิ์ไว้เสมอ” ต้นโพธิ์ของท่านคือ คำสอนของพระสัมมาสัมพุทธ-
เจ้านั่นเอง

ตัดตอนจากพระธรรมเทศนา วันอาทิตย์ ๒๔ กันยายน พ.ศ.๒๕๓๘

ณ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย กรุงเทพมหานคร